

עָרָא: ט. נָאָמַר לָהּ מְלָאָכָא דִּינָי תְּחִיבֵי לָנֶת רַבּוּנְתֵיךְ. וְאִשְׁתַּעֲבִידֵי תַחֲוֹת יְדֵהָ: י. וְנָאָמַר לָהּ מְלָאָכָא דִּינָי. אֶסְגָּאָה אֶסְגִּי יָת כְּנָכִי. וְלֹא יִתְמַנּוּן מְסַגִּי: יא. וְנָאָמַר לָהּ מְלָאָכָא דִּינָי. הָא אֶת מְעַדְיָא וְתִלְדִין פִּרְי. וְתִקְנֵן שְׁמִיָּה יִשְׁמַעְאֵל. אַרְי קָבִיל יְיָ צְלוּתֵיךְ:

פ' בְּרַחֲת: וְנָאָמַר לָהּ מְלָאָךְ יְהוָה שׁוּבֵי אֶל-גְּבֻרְתְּךָ וְהִתְעַנֵּי תַחַת יְדֵיהָ: וְנָאָמַר יֵא לָהּ מְלָאָךְ יְהוָה הֲרַבָּה אַרְבֵּה אֶת-זֶרְעֶךָ וְלֹא יִסְפָּר מֵרֶב: וְנָאָמַר לָהּ מְלָאָךְ יְהוָה הֲגָד הֲרָה וְיִלְדֶת בֵּן וְקִרְאֵת שְׁמוֹ יִשְׁמַעְאֵל כִּי-שָׁמַע יְהוָה אֶל-עֲנִיךָ:

(ט) ויאמר לה מלאך וגו', על כל אמירה היה שלוח⁸¹ לה מלאך רש"י אחר. לכן נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה⁸². (יא) הנך הרה, כשתשובי תהרי⁸³, כמו: הנך הרה (שופטים יג ז)⁸⁴, דאשת מנוח. וילדת בן, כמו וילדת⁸⁵, ודומה לו: יושבת בלבנון מקוננת בארזים (ירמיה כב כג), וקראת שמו, צווי הוא, כמו שאמר לזכר⁸⁶. וקראת את שמו יצחק (להלן יז ט).

מהיכן באת. 81 בר"ר: שולח. 82 בר"ר מה. ו. 83 יכשתשובי תהרי". ליתא בר"ר. 84 פי' ועדיין לא היתה הרה. אף כאן הפילה הריון הראשון. כדלעיל (בפסוק ה). אלא כשתשובי תהרי. 85 למד' ודלית סגולות. 86 בר"ר:

לא יז). בעבור אותיות הגרון שהם אחה"ע, וכן משפט הלשון, אין ראב"ע זר אתנו¹⁵.

(יא) הנך. לנקה, כי הן מלת ענין כמו עם ומשקלו עמך. ישמעאל. בהעלם האל"ף¹⁶ להקל על הלשון. כותבת. 15 אין יוצא מן הכלל. 16 אינה נהגית.

במקומות מנהג ההפסק, ולפי שענינו בעצמו בא כן, כי אינו דבק רד"ק עם הבא אחריו אלא עם שזכר לפניו וכן כל ויאמר. הגר וקראה בשמה ובתארה, כלומר הרי את שפחת שרי היאך את הנה. אי מזה באת, כלומר המקום שבאת ממנו אי הוא, ואנה תרצי ללכת. ברחת. ואיני יודעת אנה אלך אלא כברחת אני הולכת. ברחת בפתח הרי"ש בסוף פסוק שלא כמנהג.

(ט) ויאמר, אמר שלש פעמים ויאמר, במה שאמר לה כי כן הוא מנהג הכתוב במקומות ובה כן לחזק המאמר כמו שכתבנו רבים מהם בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו⁴¹. ויתכן לפי שאמר לה שלשה ענינים אמר ויאמר על כל ענין וענין. ויש דרש⁴² כי שלשה מלאכים שלח לה האל זה אחר זה ואמרו: ומה שפחות האבות נגלה המלאך ג' וד' פעמים ולנו אפילו אחת⁴³. והתעני, סבלי הענוי שתענך כי לטוב לך יהיה שתשבי עם אברהם כי בזכותו יהיה זרעך רב מאד.

(י) הרכבה ארבה. המלאך הוא שליח האל ומדבר בשמו הדברים כאילו הוא אמרם. ולא יספר מרב, דרך גוזמא והפלה.

(יא) ויאמר... הנך הרה, אמר לה זה לפתיחת הדברים כי כבר ידעה היא כי היא הרה כמו שאמר: ותרא כי הרתה (פסוק ד). והבשרה שבשרה היא וילדת בן. ומלת וילדת, אמרו⁴⁴ שהיא מורכבת מן וילדת שהוא פועל עבר ומן וילדת שהוא בינוני וטעם ההרכבה כי וילדת שהוא פועל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו לפי שהוא עתיד, כי עדיין לא ילדה והרכיב עמה וילדת, כי אמר לה כמו שאת יודעת שאת הרה כן תדעי באמת שתלדי בן כאילו את יולדת אותו עתה. ויש אומרים כי המלה מפועל הדומה למרובע. וקראת שמו, התי"ו לנכח הנקבה הנמצאת, וקראת אתכם (דברים לא כט) התי"ו לנקבה במקום ה"א וְקָרָאָה. אל ענין. אל אשר צעקת מתוך ענין, והוצרכנו לפרוש הזה לפי

41 שער דקדוק הפעלים (ד' ליק ס. ב-סא. א). 42 בר"ר מה. ז בשנתיים. 43 בר"ר: ולנו אפי' אחת לא. 44 השוה ספר השרשים (ילד).

(ט) שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה. צוה אותה לשוב ולקבל עליה ממשלת גברתה. רמו כי לא תצא לחפשי ממנה, כי בני שרה ימשלו בורעה לעולם.

(יא) וקראת שמו ישמעאל. הודיע המלאך להגר שיהיה שמו ישמעאל, כדרך הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו (מ"א יג ב). ואמר לה שהיא תקראנו כן ותזכור כי שמע אלהים אל עניה. ואברהם מעצמו קרא שמו כן שישמע אל ויעננו או ששרתה עליו רוח הקודש, כדברי רש"י, וקרא אותו ישמעאל כי שמע אלהים אל עני אמו כדבר המלאך. והנכון בעיני¹² כי המלאך צוה להגר שתקראנה כן, והיא יראה בעבור היותה פלגש לקרוא שם לבן אדוניה, וגלתה לו הענין ואכרס קיים דבר ה', אבל לא הוצרך הכתוב להאריך בזה.

(ז) במדבר על העין בדרך שור, הוא המדבר שנא' בפרשת בשלח: ויצאו אל מדבר שור (שמות טו כב).

(ח) הגר שפחת שרי, לא כשאת סבורה להיות גברתה, כי עדיין את שפחה והיא הודית לו: מפני שרי גברתי אנכי ברחת⁹⁸.

הגר תחלה מיד. — וכמושק זקנים מקשה ג"כ קושיא זו ומתרג' "היא (שרה) נעשת תחלה דמידי נתקצרו שנותיה, והך דהפילה הגר לאו משום מסירת דין שפחה על אברהם. דלא איכפת לשרה על אברהם, אלא משום העונש". 98 מדרש חפץ (ת"ת מב). [הוצ' מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"א, עמ' קלט].

(ו) שפחתך בידך. שאינה משוחררת ממך. ותענה שרי. כדי שתכיר שהיא משועבדת, ולא תבזה עוד את גברתה, לאות שכן יקרה לכל מבזה ישראל, כאמרו "והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך" (ישעי' ס יד).

(ז) וימצאה מלאך ה'. מצא אותה מוכנת למראות אלהים, ובכן נראה לה — על עין המים. מתפללת, כמו שביאר באמרו "כי שמע⁴⁴ ה' אל עניך" (פס' יא). על העין. על אם הדרך, וכשיש שני דרכים יקראו "ענינים" ומקום התחלת השני דרכים יקרא "פתח ענינים", והוא הנקרא אצל רבותינו ז"ל⁴⁵ "פרשת דרכים". בדרך שור. הוא חגר, כמו שחרגם אונקלוס, והיא עיר בגבול ארץ ישראל או חוצה לו, כמו שאמרו ז"ל בגיטין⁴⁶. הודיע כי היה בדעתה לצאת אז מארץ ישראל.

(ח) אי מזה באת ואנה תלכי. כלומר: הביטי וראי מאיזה מקום נסעת, כי היית במקום קדוש ובבית צדיקים, והנך הולכת בחוצה לארץ אל מקום טמא ואנשי רשע. אנכי בורחת. איני הולכת אל מקום מכוון מאתי, אלא יצאתי כדי לברוח⁴⁷.

(ט) והתעני. להורות לעתיד, על דרך "יירה ויור" (מ"ב יג יז), כי כן יסד המלך (אסתר א ח).

(יב) פרא אדם. פרא הוא חמור הבר. אמר שיהיה חמור במזוג מצד האם המצרית, כאמרו על המצרים "אשר בשר חמורים בשרם" (יחזק' כג כ), ושיהיה חמור הבר, בהיותו שוכן במדבר,

44 ולא אמר "כי ראה", כי הוא מוסב על תפלתה. 45 כתובות יז, א. 46 ומטעם זה אינה משיבה על שאלתו השניה (ואנה תלכי). 47 ב. א.

בראשית טז לך לך

קצא

יְהוָה יְהוּה פָּרָא אָדָם יָדוּ בְּכָל יוֹד כָּל בּוֹ וְעַל-פְּנֵי כָל-אֲחִיו יִשְׁכָּן: וּתְקַרְא שְׁם-יְהוָה הַדְּבָר אֵלֶיהָ אַתָּה אֵל רְאִי כִי אֲמַרְהָ הַגֵּם הַלֵּם רְאִיתִי אֲחֵרִי

יב. והוא יהי קרוד קאנשא. הוא יהא צריף לכולא. ואף אנשא יהי צריף [נ"י יהון צריקין]

ליה, ועל אפי כל אחוהי ישרי: יג. ועליאת בשמא דיי דאמלל עמה, אמרת את הוא אלקהא חזי כולא, ארי אמרת, אף אנא שריתי חזיא בתר

רס"ג (יג) הדובר אליה. שנתגלה לה²⁵. אל ראי, האל הרואה. ראיתי אחרי ראי, ראיתי כאן רחמין אחרי ראיתי את העינוי.

25 ואין כן דעת הרמב"ם ראה מר"ג ח"ב ט"ז פ' מב.

רמב"ן (יב) פרא אדם. לשון רש"י, אוהב מדברות לצוד חיות, כמו שכתוב וישב במדבר ויהי רובה קשת (להלן כא כ). ידו בכל, ליסטים. ויד כל בו, הכל שונאין אותו ומתגרין בו. והנכון כי פרא אדם סמוך, שיהיה איש פרא למוד מדבר, יצא בפעלו משחר לטרף ויטרוף הכל, והכל יטרפוהו. והענין על זרעו שיגדל¹³ ויהיו להם מלחמות עם כל העמים. ורבי אברהם אמר ידו בכל שינצח מתחלה כל הגוים ואחר כן יד כל בו, שינוצח בסוף. ועל פני כל אחיו, שהם בני קטורה, ישכון, שיגדל זרעו מהם.

13 עפ"י הטור ודפוס ליסכון יש להוסיף: ויהיו כפראים במדבר ויהיו להם...

חזקוני (יב) פרא אדם, תג⁹⁹ הולך עם סחורתו עד למרחוק במקום שאין מכירין אותו, כענין שנאמר: ארחת ישמעאלים באה מגלעד (להלן לו כה), ויהא שם איש פרא שלבי"א בלע"ז. אדם נכרי נקרא פרא כמה דאת אמר: ועיר פרא אדם יולד (איוב יא יב). ידו בכל, בכל מיני סחורה⁹⁹. ויד כל בו, ע"י משא ומתן של סחורה. ועל פני כל אחיו ישכון נחלותיו יתפשטו בין כל אחיו מרוב עושר. ד"א והוא יהיה פרא אדם, כמו פרא, זה שקורים גא"רז בלע"ז. ידו בכל, שינצח הכל, ואחר כך: יד כל בו, שלסוף ינצחוהו.

99 בכור שור.

ספורנו כאמרו "ויגדל וישב במדבר" (כא כ), ושיהיה אדם מצד אביו, כאמרם ז"ל⁴⁸ שעשה ישמעאל תשובה.

(יג) ותקרא שם ה'. הנה קריאת שם ה' היא התפלה, אשר בה שבחו של הקדוש ברוך הוא במחשבת המתפלל או בדברי, כאמרם ז"ל⁴⁹ "לעולם יסדר אדם-שבחו של הקב"ה ואחר כך יתפלל", כי בזה יכוין המתפלל לאל יתברך, כענין "שויתי ה' לנגדי תמיד" (תהל' טז ח), וכן "קראתי שמך ה'" (איכה ג נה), וכן "ושמואל בקוראי שמו" (תהל' צט ו), וכן "כי שם ה' אקרא"⁴⁸ כ"ב טז, ב. 49 ר' ברכות לב א.

רד"ק שאמר שמע ולא אמר ראה⁴⁵. ויתכן לפרשו כתרגומו "צלותין" ויהיה פירוש ענין — צעקתך כמו ויען איוב "הראשון" (ג ב) וענה איים באלמנותיו (ישעיה יג כב) וענית ואמרת (דברים כו ה) והדומים להם.

(יב) והוא יהיה, הוא זרעו, פרא אדם, אדם מדברי כפרא כי רובם שוכנים באהלים במדברות, וכן אמר: כערכי במדבר (ירמיה ג ב) והערכיים הם ישמעאלים. ידו בכל, לפי שיהיה מדברי יהיה שולח ידו בכל שכניו וגם שכניו בו ואף על פי כן לא יברח מפניהם אלא ישכון על פניהם וכן אמר על פני כל אחיו נפל (כח יח) ושכניו הם אחיו.

(יג) ותקרא, קראה אותו אל ראי שאמרה כנגדו אחר שנפרד ממנה רד"ק אתה אל ראי, כי מתחלה היתה חושבת שהוא אדם, שלא היתה חושבת שיוכל אדם לראות מלאך כמו שאמר מנוח: מות נמות כי אלהים ראינו (שופטים יג כב) וכיון שראתה שנפרד ממנה כרגע ולא ראתה אותו עוד, ידעה שהוא מלאך ואמרה מלאך הראייה אתה, כלומר מלאך שיוכל אדם לראותו⁴⁶. ראי בשקל עני (איכה ג א) דמי (תהלים פג ב) צרי (להלן מג יא). כי אמרה, אמרה בלבה בזה אני מכרת ויודעת שהוא מלאך כי אדם כשנפרד מאחר, רואהו אחריו כפי השגת עינו אבל אני לא ראיתי אפילו הלוים⁴⁶.

45 השוה ספר השרשים (ענה). 46 וכן בספר השרשים (ראה).

ששה נקראו בשמותן עד שלא נולדו, ואלו הן: יצחק, וישמעאל, ומשה רבנו, ושלמה, ויאשיהו, ושמו של משיח שיביא הקדוש ברוך הוא במהרה בימינו. יצחק מנין, שנאמר [בראשית יז, יט] וקראת את שמו יצחק. ולמה נקרא שמו יצחק. י', עשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו. צ', תשעים שנה, שהיתה שרה אמנו בת תשעים. ח', לשמונה ימים שנמול. ק', מאה שנה שהיו לאברהם אבינו, שנאמר [שם כא, ה] ואברהם בן מאת שנה. ישמעאל מנין. שנאמר [שם טז, יא] וקראת שמו ישמעאל. ולמה נקרא שמו ישמעאל, שעתיד הקדוש ברוך הוא לשמע בקול נאקת העם, ממה שעתידין בני ישמעאל לעשות בארץ באחרית הימים, לפיכך נקרא שמו ישמעאל, שנאמר [תהלים נה, כ] ישמע אל ויענב. משה מנין, שנאמר [בראשית ו, ג] לא ידון רוחי באדם לעלם בשגם. בשגם בגימטריא משה, שהיו ימיו מאה ועשרים שנה, שנאמר [שם] והיו ימיו מאה ועשרים שנה. שלמה מנין, שנאמר [דברי הימים א, כב, ט] הנה בן נולד לך וגו' כי שלמה יהיה שמו, על שם שנאמר [שם] ושלוש ושקט אתן על ישראל בימיו. יאשיהו מנין, שנאמר [מ"א יג, ב] הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו. ולמה נקרא שמו יאשיהו, שנרצה כשי למזבח, יאי שי הוא לפניך. מלך המשיח מנין, שנאמר [תהלים עב, יז] לפני שמש ינון שמו. ולמה נקרא שמו ינון, שהוא עתיד לינון ישני עפר: כשבא אברהם מהר המוריה חרה אפו של סמאל [ב"א: שטן], שראה שלא עלתה בידו תאות לבו לבטל קרבנו של אברהם. מה עשה, הלך ואמר לשרה, אי שרה לא שמעת מה שנעשה בעולם, אמרה לו לאו, אמר לה לקח אישך הזקן לנער ליצחק והקריבו לעולה, והנער בוכה ומילל שלא יכול להנצל. מיד התחילה בוכה ומיללת. בכתה שלש בכיות כנגד שלש תקיעות, שלש יללות כנגד שלש יבבות, ופרחה נשמתה ומתה. בא אברהם אבינו ומצאה שמתה, שנאמר [בראשית כג, ב] ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה. מהיכן בא, מהר המוריה. רבי יוסי אומר שלש שנים עשה יצחק אבל על שרה אמו. לאחר שלש שנים לקח את רבקה ושכח אבל שרה אמו. מכאן אתה למד עד שלא לקח אדם אשה, אהבתו הולכת אחר הוריו. לקח אשה, אהבתו הולכת אחר אשתו, שנאמר [שם ב, כד] על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו. וכי יעזב איש את אביו ואת אמו ממצות כבוד, אלא שאהבת נפשו דובקת אחרי אשתו, שנאמר ודבק באשתו: רבי יהודה אומר עשרים שנה היתה רבקה עקרה, לאחר עשרים שנה לקחה יצחק והלך עמה להר המוריה למקום שנעקד שם, והתפלל על ההריון ויעתר לו, שנאמר [שם כה, כא] ויעתר יצחק לה' וגו'. באה ללדת, ומחבליה הגיעה נפשה למות, והלכה להתפלל במקום טהור, שנאמר [שם כב] ותלך לדרש את ה'. והיו הבנים בתוך מעייה כטבורי כח, שנאמר [שם] ויתרצו הבנים בקרבה. מה עשה יעקב אבינו. אחז בעקב עשו להפילו, שנאמר [שם כז] וידו אחזת בעקב עשו. מכאן אתה למד, שאין בני עשו נפלים עד שיבא שריד מיעקב ויקצץ רגליו של עשו, שנאמר [דניאל ב, לד] חזה הוית עד די התגזרת אבן. וכתוב אחר אומר [דברים לב, לה] לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם: אמר רב אחא, גדלו הנערים, זה הלך בדרך החיים וזה הלך בדרך המות, שנאמר [בראשית כה, כז] ויגדלו הנערים. יעקב אבינו הלך בדרך החיים, שהיה יושב אהלים ועוסק בתורה כל ימיו. ועשו הרשע היה הולך בדרך המות, להרג את יעקב אבינו, שנאמר [שם כז, מא] יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי. רבי שמעון אומר בשעה שנעקד יצחק נשא את עיניו למעלה וראה את השכינה, וכתוב [שמות לג, כ] כי לא יראני האדם וחי. אלא תחת המיתה כהו עיניו לעת זקנתו, שנאמר [בראשית כז, א] ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראת. מכאן אתה למד שהסומא חשוב כמת. הגיע ליל יום הפסח, וקרא יצחק לעשו בנו הגדול ואמר לו, בני, זה הלילה כל העולם כלו אומרים בו הלל, ואוצרות טללים נפתחים בזה הלילה, עשה לי מטעמים עד שאני בעודי אברכך. ורוח הקדש משיבה ואומרת [משלי כג, ו] אל תלחם את לחם רע עין. הלך להביא ונתעכב שם. אמרה רבקה ליעקב, בני, הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים בו, העליונים אומרים שירה, הלילה הזה עתידים בניך להגאל מיד שעבוד, הלילה הזה עתידין לומר שירה, עשה מטעמים לאביך, עד שהוא בעודו יברכך. יעקב היה בקי בתורה, פחד לבו על קללת אביו. אמרה לו אמו, בני, ברכות עליך ועל זרעך. ואם קללות, עלי ועל נפשי, שנאמר [בראשית כז, יג] עלי קללתך בני. הלך והביא שני גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק והלא די לו באחד, שנאמר [משלי יג, כה] צדיק אכל לשבע נפשו. אלא אחד כנגד הפסח ואחד לעשות לו מטעמים לאכל, דתנינן [פסחים.....] הפסח אינו בא אלא על השבע. נכנס ואמר לו קום נא שבה ואכלה מציד [בראשית כז, יט]. אמר יצחק, הקל קול יעקב [שם כב] ביחוד השם. הקל קול יעקב בהגיון תורה. והידיים ידי עשו [שם] בכל שפיכות דמים ובכל מות רע. ולא עוד אלא כשמכריזין בשמים הקל קול יעקב, השמים רועשים, וכשמכריזין בארץ הקל קול יעקב, כל מי שהוא שומע ועושה חלקו עם הקל קול יעקב, וכל מי שאינו שומע ואינו עושה חלקו עם הידיים ידי עשו: רבי יהודה אומר עשר ברכות ברך יצחק ליעקב על טללי שמים ועל דגן הארץ, כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם, שנאמר [שם כח] ויתן לך האלהים מטל השמים וגו'. וכשיצא יעקב מאת פני יצחק אביו, יצא מעטר כחתן וככלה בקשוריה, וירד עליו תחית טל מן השמים ונדשנו עצמותיו, ונעשה גם הוא גבור חיל וכח. לכך נאמר [שם מט, כד] מידי אביר יעקב משם רעה אבן ישראל.

אדום עבדים לדוד", "והיה ירשה שיעיר אויביו וישראל עושה חיל", זה מלך המשיח, שנאמר: (עובדיה א, כא) "העלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשוי".

(כ) וירא את עמלק. ברוח נבואה. ופתח תחלה בעמלק שהוא מזרע עשו ומזרעו באה לו המלחמה בראשונה ובאחרונה, היום היא מלכות רומי, ולכך חתם בנבואתו באבדן כתים שהיא מלכות רומי מזרע עשו שנאמר עליה: "ואחריתו עדי אובד", עד שיבא מי שעתיד להעבירו מן העולם, שנאמר: "מחה אמחה".

(כא) וירא את הקיני. משפחת יתרו, כמו שכתוב (דברי הימים - א ב, כה) "המה הקינים", וכתוב (שופטים ד, יא) "וחבר הקיני". "ושים בסלע קנך", על שם ששמו קיני הוזכר במשלו קן, כלומר אילו הייתי משים מושבך החזק גבול כקן העוף משם תרד.

(כב) כי אם יהיה לבער קין עד מה אשור תשבך. כלומר עד מתי תשבך אשור, לא יעזבך כי אם היית לבער. ואשור לשון נקבה, וטעמה: מחנה אשור, כמו: (איוב א, טו) "ותפול שבא", וכן: (שמואל - א יז, כא) "ותעררך ישראל".

(כג) אוי מי יחיה משומו אל. ע"ד הפשט מן הגזרות האלה ששם אל בעולם על ידי מלך אשור, שהרי הוא נצח את כל הגוים ובלבל כל האומות.

ועל דרך המדרש: (פרקי דר"א ל) "אוי מי יחיה משומו אל", על ישמעאל, שהרי בני קין מזרעו של ישמעאל הם. ומה שאמר: "כי אם יהיה לבער קין", כלומר כי אם יהיה קין לבער אש, ומה שנקרא זרע ישמעאל קין, על שם שישבו באחוזת קין, וכן הוא אומר: (שופטים ד, יא) "וחבר הקיני נפרד מקין", והלא כל בני קין נכרתו במי המבול, אלא על שם שישבו באחוזת קין נקראו בני קין, וישיבתן מלכות אשור. אמר בלעם: מכל שבעים לשון שברא הקב"ה בעולמו לא שם שמו אלא לישראל ולישמעאל, שנאמר: (בראשית טז, יא) "וקראת שמו ישמעאל", וכיון שהשוה הקב"ה שמו של ישמעאל לשמו של ישראל, "אוי מי יחיה משמו אל", אוי מי יחיה בימיו, כך דרשו בפרקי רבי אליעזר (פרק ל).

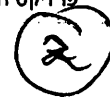
ואם תשכיל תמצא כי המקטרג הזה שבארץ רמז בפסוק זה שם המקטרג הגדול שיש לישראל בשמים, והוא שר המדבר, שרף מעופף, ונפש גלגל מאדים, כי בעבור שראה שנפל ממוצותיו ולא הועיל קטיגורו בכל נבואותיו לא במדת הדין ולא במדת רחמים על כן: "וישת אל המדבר פניו", להעזר בו כנגד ישראל, ולכך התחיל לצעוק: מי יחיה מגזרותיו, כלומר מי יחיה בגלות עשו, ושני הווי"ן רמז לשנים עשר כנפיו, וזהו מבואר.

(כד) וצים מיד כתים. אחר שהזכיר שאשור ישבה הקיני אמר עתה שיבא עת שיעונה אשור ועבר, והטעם העברים שישבה אשור, כי הכתים היו רודים על ישראל. "וצים" לשון רבים, מלשון: (ישעיה לג, כא) "וצי אדיר". וכתים מבני יון הוא, ואפשר שהוא רמז למלכות ישמעאל הרשעה.

ודעת הרמב"ן ז"ל "כתים" הם רומים והיא מלכות אדום שהיא החיה הרביעית. והנה חתם נבואתו זאת שהיא הרביעית באבדן כתים, היא רומי, והיא החיה הרביעית שהתנבא עליה דניאל: (דניאל ז, יא) "עד די קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקידת אשא". (כה) ויקם בלעם. כאשר כלה להתנבא נבואה זו קם על רגליו כי לא היה מתנבא מעומד כי אם נופל, דכתיב: "נופל וגלוי עינים":

וישב למקומו. חזר לקסמיו, כי לא התנבא אלא לפי שעה לכבודן של ישראל, כאשר הזכרתי למעלה.

בעל הטורים בראשית פרשת לך לך פרק טז

- (א) ושרי. ב' במסורת. ושרי אשת אברם. ושרי ביששכר עם דבורה (שופטים ה טו). מלמד שהיתה חשובה כשרה. ולה. ד' במסורת. ולה שפחה מצרית. ולה שני פיות (שופטים ג טז). ולה אמר עלי לשלום (ש"א כה לה). ולה גפין ארבע (דניאל ז ו) בחיה שראה דניאל. וזהו שדרשו ר"ל (פד"א ל) ותלך ותתע (להלן כא יד) שחזרה לגלולי אביה. והיינו ולה שני פיות, שחזרה לה פה אחר להודות לעבודה זרה, וכיון שעשתה תשובה חזר ולקחה, כמו שאמרו (ב"ר סא ד) קטורה זו הגר. זה הוא ולה אמר עלי לשלום. ולה גפין ארבע איירי גם כן במלכות ישמעאל.
- (ג) לשבת. ב' במסורת. מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען. אשר נטה לשבת ער (במדבר כא טו). לומר מי שנשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה, דהיינו לשבת ער, ישא אחרת. ואין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין דכתיב לשבת אברם בארץ כנען, פירוש כשישב ער בארץ כנען (יבמות סד א):
- (ד) הרתה. ב' פעמים בפרשה (הכא ובפסוק ה). מכאן רמז לפירוש רש"י (שם) שהכניסה בה עין הרע והפילה, וחזרה ונתעברה.
- (ה) חמסי. ב' במסורת. חמסי עליך. חמסי ושארי על בבל תאמר יושבת ציון (ירמיה נא לה). מקיש שרה לציון, נאמר בשרה ותהי שרי עקרה (לעיל יא ל) וציון עקרה (ישעיה נד א). ומה שרי הכניסה צרה, אף ישראל האומות הן צריהן.
- (ז) על עין המים. ב' במסורת. וימצאה מלאך ה' על עין המים. הנה אנכי נצב על עין המים (להלן כד יג). שטוב הוא להתפלל על המים כדכתיב (שופטים ה יא) מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקות ה'. וכן התפלה נמשלה למים דכתיב (איכה ב יט) שפכי כמים לבך.
- (ח) בורחת. ב' במסורת הכא מפני שרי גברתי אנכי בורחת. ואידך מקול פרש ורומה קשת בורחת כל העיר (ירמיה ד כט). לומר מפני ששרה הבריחה את ישמעאל לפיכך ברחו ישראל מפניו, כי רומה קשת הוא ישמעאל, כדכתיב ביה (להלן כא כ) רובה קשת.
- (יא) וקראת. ד' במסורת. וקראת שמו ישמעאל. וקראת אתכם הרעה (דברים לא כט). וקראת שמו עמנואל (ישעיה ז יד). וקראת ישועה חומותיך (שם ס יח). שעל ידי קריאת ישמעאל קראת הרעה, אבל על ידי קריאת עמנואל וקראת ישועה חומותיך.

גדרשת מעוררים א"ל חס"ד עליון.

ובזה תבין, המלאך אמר להגר וקראת שמו ישמעאל כי שמע הו"ה אל ענייך [בראשית טז יא], הנה לפי הטעם הו"ה ליה לקרותו שמעאל שכבר שמע, לא ישמעאל, אבל לפי הנ"ל יתכן שנקרא ישמע אל, שעל ידו ישמע אל בכל זמן ועידן צעקת ישראל אפילו אם ח"ו לא יהיו ראויים לכך, ובעת לריב ומשפט יגשו הנה יקטרגו המקטריגים באיזה זכות ישועו, הנה ישועו ע"י הקל וחומר מן ישמעאל, באמרם, רבש"ע אם לישמעאל שהוא בן האמה ואינו מבני תורה ומצות ואדרבא וכו' הנה שמעת צעקתו הגם שלא היה ראוי וגם זרעו אחריו הנה הרבית להם טובות גדולות ויושבים בכבודו של עולם, קל וחומר לישראל עמך אשר ריקנין שבהם מלאים מצות כרימון [ברכות נז א] והם מבני הגבירה על אחת כמה וכמה שתשמע צעקתם ותעורר עליהם רחמיך הרבים להושיעם ולגאלם גאולת עולם, הנה ע"י הקל וחומר מעוררים מדת א"ל שהיא החסד עליון ויסכר פי המקטריגים כיון שנתעוררים הרחמים העליונים זקן מלא רחמים, על כן שם א"ל במילואו וטובו בגימ' הק"ף, שהוא הקף ושמירה מן כל המקטריגים ומן כל שונאי ישראל, וזהו שאומרים בנוסח הסליחות א"ל מלא רחמים, ואתה תבין.

ומעתה אחרי הודיענו י"י אלקינו את כל אלה, בין תבין את אשר לפניך, הנה בימי התשובה הן המה ימי הדין לשפוט תבל בצדק, הנה ישראל עם קרובו מסדרים טענותיהם, והנה בגבתי מרומים בעת המשפט הנה יש מיימינים ומשמאילים [תנחומא שמות פ"ח] ונתבקר פנקסיהם של ישראל, הנה קודם מסירת הפתקים והפסקים לבעלי וכו' ציונו היוצר כל הוא אלקינו המרחם על בניו זרע עבדיו אברהם יצחק ויעקב, הנה צונו להקריב בחג הקדוש הזה ע' פרים בשביל ע' אומות ליתן להם כח הקיום [סוכה נה ב], והנה עלי' אנחנו בניו ית"ש יש לנו לטעון קל וחומר הניתן לדרוש, באמרינו רבש"ע אם לעוברי רצונך אתה חס עליהם וצוית לנו להקריב קרבנות עבורם בכדי ליתן להם כח הקיום קל וחומר לבניך עושי רצונך ילידי שעשועך על אחת כמה וכמה שתרחם עליהם אפילו ח"ו אינם ראויים לכך, הנה ע"י הקל וחומר מעוררים מדת א"ל שהוא במילואו הק"ף ושמירה מן כל המקטריגים, הנה הקל וחומר הזה למדין ואין משיבין, והוא מנהג ההקפות בכוננת שם א"ל במילוי גימ' הק"ף שאנחנו עושים בחג הקדוש הזה ובפרט ביום הערבה*) גמר הקרבת הע' פרים בשביל הע' אומות, כביכול אנחנו באים בזרוע מכח הקל וחומר ואז מעוררים א"ל מלא רחמים, ומתהפך הכל לרחמים ולישועה לכנסת ישראל ומשתעשע הש"י עם כנסת ישראל ביום השמיני, אין שטן ואין פגע רע, אשרי העם שככה לו.

אפרש לך איזה גרגרים בתפלות שאנחנו נוהגין לזמר בהקפה, קמא קמא דמטי לידי כיד ה' הטובה עלינו.

(ה) בהקפה ראשונה אומרים הושענא למען אמתך, לכאורה לא נודע פירושו, ונ"ל עפ"י מה שאמרו רז"ל בפסוק ויאמר למך לנשיו וכו' כי שבעתים יוקם קין ולמך שבעים ושבעה [בראשית ד כד], ודרשו רז"ל [ב"ר פכ"ג ד'] שהיו נשיו פורשות ממנו מפני גזרת המבול ואמרו מה אנו יולדות לבהלה, אמר להן למך ומה קין שהרג נתלה לו ז' דורות אני שלא הרגתי על אחת כמה וכמה שיתלו לי שביעיות הרבה, וזהו קל וחומר של שטות דאם כן אין הקב"ה גובה את חובו ומאמת את דבריו, אלו דבריהם ז"ל, והנה תתבונן לפי"ז הגם שהקל וחומר ניתן לדרוש עפ"י התורה, באופן כזה לא מהני מידי כיון שבהכרח הוא כביכול אשר הש"י יאמת את דבריו, ולפי"ז, זה הוא בקשתינו הגם שח"ו אין אנו ראויים לישועה עכ"ז כל זה הושענא למען אמתך כיון שכבר הבטחתנו כל הבטחות והיעודים על ידי הנביאים הנה כביכול בהכרח הוא שתאמת את דברך כי לא איש אל ויכזב וכן אדם ויתנחם ההוא אמר ולא יעשה וכו' [במדבר כג יט].**)

(ו) ויתפרש עוד, הושענא למען אמתך, על פי מ"ש בדברי חז"ל [ברכות כב] שאמר הקב"ה למלאכים וכי לא אשא פנים לישראל, אני אמרתי ואכלת ושבעת וברכת והם מדקדקים על עצמם עד כזית וכביצה (עיין בדרושי השבתות [מאמר ג' אות ו'] ובדרושי ראש השנה [לעיל מאמר ג' דרוש ו' אות ח] כל הענין), ובקיצור אומר לך על פי מ"ש שם, מדה השביעית שב"ג סדות הוא מדת ואמת, הוא כביכול סוד אור פנים אור פני מלך חיים תרין תפוחין קדישין כנודע, והנה הדברים ארוכים, כשח"ו אין זכות לישראל הנה הקב"ה נושא להם פנים היינו מן מדת ואמת אור פני מלך, וזהו הושענא למען אמתך, למען מדת ואמת שהבטחתנו ישא י"י פניו אליך, והבן.

(ז) ומעין הנ"ל, נגאלו אבותינו ממצרים בכח השם אה"ה אשר אה"ה [שמות ג יד], היינו כ"א פעמים כ"א מספרו אמ"ת [ליקו"ת פ' שמות שם], והנה דרשו חז"ל [ברכות ט ב] פירוש אהיה אשר אהיה, אהיה עמהם בשעבוד זה (ואגאלם) וכן אהיה עמהם בגליות (ואגאלם), והנה הוא הבטחת הש"י, וזהו שאומרים הושענא למען אמתך, היינו אה"ה אשר אה"ה בגימ' אמ"ת כנ"ל.

(ח) עוד יתפרש, הושענא למען אמתך, כיון שהיום ההוא יום החותם, הנה החותם של הקב"ה אמת [שבת נה א], ממילא ביום החותם יזכר לפניך לאמת כל הייעודים הטובים שהבטחתנו יוצרינו על ידי נביאך.

(ט) למען בריתך, הנה נשבע הקב"ה שלא יהיה עוד המים למבול ולא יכרת כל בשר, וכרת ברית עם כל בשר, וכאשר יהיה הענן על הארץ ונראתה הקשת בענן וזכרתי את בריתי אשר ביני וביניכם וגו' [בראשית ט טו]. הנה לפי"ז הנה מועיל כריתת הברית אפילו יהיו שונאינו מחוייבים כליה כמו בדור המבול הנה יועיל לזה זכרון כריתת הברית, וזהו ג"כ מה שאנו מתפללים הושענא למען בריתך, אפילו אין בידינו זכות ח"ו, הלא לזה יועיל כריתת הברית שכרת עמנו, ובפרט בכריתת ברית בין הבתרים לאברהם אבינו.

(י) למען גדלך ותפארתך, ג' דיינים הם, מדת הגדולה (חסד) ומדת הגבורה (דין) ומדת התפארת (רחמים), והנה מדת הגדולה והתפארת הלא המה חסד ורחמים, והמה רבים נגד מדת הדין, והלכה כרבים, וזהו הושענא למען גדלך ותפארתך, הנה כל הטענות הללו אנו אומרים בהקפה ראשונה שהוא נגד אברהם איש החסד, לעורר החסד אפילו באין זכות הנה יש לנו טענות לעורר החסד מתנת חנם וכמו שנתבאר.

(יא) בהקפה שניה אנחנו מתפללין על בית המקדש אבן שתיה, בית הבחירה וכו', דהקפה שניה היא נגד יצחק נגד עמוד העבודה, והוא נתקרב לעולה בעצמו להש"י, והוא אשר עתיד להמליץ טוב בעדינו במהרה בימינו כמבואר בגמ' [שבת פט ב] אשר יחשוב חשבון עם הש"י, כי חשבון הוא בחינת צמצום, והוא מדתו מדת הגבורה שהוא צמצום.

שו"ת משנה הלכות חלק ה סימן קצח

4

בענין זכות נתינת שם לולד השני אחר שמת הראשון

י"ד לחדש כסלו התש"ל ברוקלין נ"י יצ"א.

מע"כ יד"ל הנאמן הרב הגאון ו"ח חו"פ קופה של בשמים צ"ת כש"ת מוה"ר שלום יחזקאל שרגא רובין הלבערשטאם שליט"א אדמו"ר מציעשינוב עבגצ"א. אחדשכ"ג.

ובדברי תורה אשר נשאל בזוג צעיר שנוולד להם בן זכר וקודם הברית שבק לן חיים ב"מ והש"ת ברוב רחמיו זיכה אותם בבן אחר ונחלקו בענין נתינת השם האם טוענת ששייך לה כפי מנהג המקום שהשם הראשון שייך להאם והאב טוען שכיון שזה כבר הולד השני שייך לו השם והראשון שמת הפסידה האם וכו"ג האריך קצת בפלפולו ורצה לדמותו להא דהביא בשע"ת א"ח סי' תקפ"א באחד שיש לו חזקה לתקוע שופר ביום ראשון וחל להיות בשבת אם הוא נדחה מפני השני שיש לו חזקה על יום שני ודחה לעצמו דלא דמי הני אהדדי. ויפה כיון במה שדחה לעצמו דודאי אין ראי' מחזקה לתקיעת שופר דמצות תקיעת שופר מדאורייתא ליכא אלא יום אחד או ראשון או שני וא"כ מדאורייתא חזקת האחד אינו כלום אלא דחכמים תקנו לתקוע ב' ימים וכיומא אריכתא שוויה חכמים וא"כ ביום שני מה'ת ליכא כבר שום דין תק"ש מדאורייתא וכו"ש בזמן הזה דאנן בקיאיין בקביעא דירחא וא"כ מה שהחזיק ביום ראשון לתקוע אינו מועיל כלום חזקתו ליום שני שאין התקיעות דאורייתא כלל ביום השני ותרי מצות נינהו לגמרי לענין זה ובאמת כי תמהתי קצת ארבותינו האחרונים מה שפלפלו בזה אי הראשון דוחה השני ועיין ירושלמי פ"ב דחגיגה ה"ד הא ב"ה אומרים יום טבוח שלה לאחר השבת עורות של מי ופי' ק"ע עורות של עלולות שמקריבין ביום טבוח למי מן המשמורות הם וכו' ר"א של כל המשמורות ור"צ אמר של אותו משמר ופי' הק"ע לר"י שהרי של כולן היו ובשביל שנדחה הקרבן לא נדחה וזותן ולר"ל של אותו משמר שזמנו בשבת זו ע"ש ועיין ב"ש א"ח סי' ע"ר ובפמ"א ח"ב סי' קכ"ו.

ומעתה אי נימא דמצות תק"ש מצוה אחת הוא מכח ספק א"כ ממ"נ לא זכה זה מה שזכה זה שהרי ממ"נ יום אחד חול היא לעולם ולא זכה ביום של חבירו שהוא יל"ט לעולם אלא אפילו נימא דתרי מצות הם דכן תקנו חז"ל א"כ ודאי דאין אחד זוכה במצוה שזכה בה חבירו ודל"ק.

ובדרך דרוש עלה במחשבתי מדכתיב בפי' לך בהגר שאמר לה מלאך ה' הנך הרה ויולדת בן וקראת שמו ישמעאל וגו' וכשילדה כתיב ויקרא אברהם שם בנו אשר ילדה הגר ישמעאל ועיין רש"י ששרתה רה"ק עליו וקראו ישמעאל אע"פ שלא שמע מן המלאך ויש לדייק למה לא קראה לו הגר השם והגם שהמלאך אמר לה לקרא השם ולהנ"ל י"ל דאיתא במדרש שהגר הפילה מקודם שהכניסה בה שרה עיה"ר וא"כ זה ה' כבר הולד השני ולכן שייך השם לאברהם ושפיר קרא לו אברהם השם אלא ששרתה עליו רה"ק וכיון להמלאך וכו"ל. ומיהו מה שנוגע לדין נראה פשוט דהדין עם האשה דזיל בתר טעמא הוא דמה טעם נהגו בולד ראשון שהיא תקרא השם על שם בני משפחתה וכל שלא קראה שם הולד שמת א"כ עדיין לא נתנו שם על שם משפחתה וכל שיוולד לה ולד ראוי לשם הרי השם שלה הוא כי אותו הולד לאו ראוי לשם היה.

איברא דלכאורה עלה במחשבתי אפילו אי היו כבר עושין הברית וקראו שם לולד ומת אח"כ ח"ו נמי שייך לה השם של בן השני במקום שנהגו שהשם הראשון להאשה ומהכא קאתינא עלה דהרי כל שמת הולד קודם שלשים הרי הוא בחזקת נפל ומעולם לא ה' ולד זה ראו לשם והוי ליה נותן שם בטעות ולכשתלד בן בר קיימא תקרא על שם בני משפחתה דודאי קריאת השם על בר קיימא נאמר וקצת ראי' ה' נראה מדברי ס"ח שכתב דאדם אחד לא יהי' פעמים סנדק באדם אחד ועיין יל"ד סי' רס"ד וש"ת נובליק ח"ד סי' פ"ו ואם מת הולד יכול להיות עוד פעם סנדק הרי דכיון שמת הולד כאלו לא ה'.

שוב נתיישבתי בדבר דלאחר שנתינה השם אם מת כבר אבדה זכותה והוא דאדרבה הבעל יכול לטעון שמחמת השם מת הולד שלא ה' ראוי לו שם זה ועיין ס"ח סי' רמ"ד דיש אדם שהנקראים בשמו יצליחו ויש אדם שכל הנקראים על שמו יחיו ויהיו בניו קיימים ועמידו תולדות ויש שכל אלה להם להפך שנאמר והנחתם שמכם לשבועה לבחורי ה' והמיתך ה' וכו' ע"ש א"כ ודאי דלאחר מילה כבר יכול לטעון דקים לי כר"י החסיד אם לא למ"ד דסגולה הוא לבנים שיחיו לקרות שאר בנים הנולדים בשם הילד שמת ולהוסיף שם עליו וא"כ יכול להשני ליתן שם הראשון וגם להוסיף שם ממשפחת הבעל אבל קודם קריאת השם פשוט שהדין עמה.

ולמודעי אני צריך דבעיקר המנהג בקריאת השם שהשם הראשון שייך לה לכאורה לא מצאתי מקור לזה ובח' רבותינו בעלי תוס' עה"ת פ' וישב עה"פ ותקרא את שמו שלה וז"ל ומפי מורי שמעתי כי כך ה' מנהגם הוא ה' קורא שם לבנו ראשון היא קראה שם לבנו שני וכו' ע"ש והרמב"ן שם כתב וז"ל כי ה' דרכם כי יקרא האב שם הבכור ותקרא האם שם השני וכו' ומשמע לכאורה דאדרבה המנהג ה' שהאב קורא השם הראשון ולא האם.

אמנם גם מזה אינו ראי' דאדרבה כנראה דבזמן הראשונים כבר לא ה' המנהג כן שהרי התוס' והרמב"ן כבר כתבו דמנהגם ה' כן אבל לא מנהגינו וגם כי באמת דברי הרמב"ן ז"ל נראין במה שדחה דברים אלו בקש שהרי מקרא מלא דבר הכתוב בנשי יעקב רחל ולא דבכולהו כתיב ותקרא לבד בלוי דכתיב ויקרא ועיין רש"י בשם מדרש ובמדרש דמלאך קראו לוי ונתן לו מתנת כהונה וביצחק כתיב ויקרא שמו יעקב אף שה' שני ואולי משום דעשו לאו בכלל זרע הוא.

גם בספר לקט אשר תלמיד תה"ד חלק י"ד דף 52 מדפי הספר וז"ל ואמר המנהג כשתלד אשתו בן הראשון הרשות בידו לקרות לו שם ולאשתו הרשות בידה ליתן הקרעטרוט פי' הסנדקאות למי שהוא רוצה.